

***Isten* szavunk eredete**

1. Az uráli nyelvek többségében az 'isten; Gott' és az 'ég; Himmel' fogalom megnevezése ugyanazon szavakkal történik. Lássuk az ebbe a szemantikai körbe tartozó etimológiai csoportokat:

1. Obiug. **tōrəm* 'Himmel, Gott' → Vog. (STEINITZ, WogVok. 171, HONTI, GOV. 190) TJ *tārəm*, AK *tōrəm*, P *tōrämt* (Pl.), Szo. *tōrəm* 'Himmel, Gott' | osztj. (DEWO. 1472) V Vj. *torəm*, Trj. J *tōrəm*, DN Ko. Kr. Ni. Serk. *turəm*, Kaz. *torəm*, O *torəm* ua. Az obiugor nyelvekben a szó gyakran a vog. *numi* 'felső; das obere, Ober-', osztj. *num* ua. előtaggal együtt fordul elő: vog. É *numi-tārəm* 'főisten; Hauptgott'; osztj. (DEWO. 989) V Vj. *num torəm*, DN *num turəm*, Serk. *nŭm turəm*, Kaz. *nŭm torəm* 'höchster (Himmels-)Gott; Himmel'.

2. **ilma* 'Himmel, Wetter; Gott' FU → finn *ilma* 'Luftkreis, Luft; Wind; Wetter, Witterung', *Ilmari, Ilmarinen* 'Gott des Himmels' | votj. Sz. *ín (iím-)* 'Luft, Himmel', *ínmar* 'Gott' | zürj. Sz. P *jen (jenm-)* 'Gott, Heiligenbild, Himmel', KP *jen (je•nm-)* 'Gott' | osztj. Ko. *itəm* 'Welt, Himmelsstrich; Wetter, Witterung', (Karj., közli Wichm.: FUF. 15/1915: 40) Ko. *num-itəm*, O *num-iləm* 'Himmel, Himmelsgott' (+lapp vog. 'Himmel, Wetter, Luft' értelemben) (UEW. 81—2).

3. **juma* 'Himmel; Gott' FV → finn *jumala* 'Gott' (>lapp N *ibmel*, L *jupmēl*, K Kld. *jimmel*, A *jummel*) | ??mord. (STRAHLENBERG, közli SKES.) *Jumi: Jumishipas* [ɔ: *jumi-ši-pas*] 'mordvalaisten jumalia; mordwinische Götter'; *jon*: E *jondol*, M *jondul* 'Blitz' | cser. KH *jāmā*, U *jumo* 'Gott', B *jumo* 'Himmel; Obergott' (UEW. 638).

4. **nu-mə* 'das Obere; Himmel; Gott' U → szamjur. O *nūm?*, Nj. *nūm* 'Himmel; im Himmel wohnender höchster Gott'; szelk. Ta. *nop*, Ke. *nom* 'Himmel', N *nop*, *nöp* 'Gott, Wetter, Welt' (+osztj., vog. 'ober, das Obere' és kam. 'Himmel, Wetter, Donner', koib., mot., tajgi 'Himmel' jelentésben) (UEW. 308).

5. Votj. (Munk.) Sz. *kwaž*, Sz. K *kwaž* 'idő; Wetter', (WICHMANN—KORHONEN) G B M J MU Uf. *kwaž* 'Wetter'; (G MU auch) Luft; (G B auch) Gott', (URSzl. 1983) *kwaž* 'погода, (диал.) господь, бог.' — A votj. *kwaž* ismeretlen eredetű szó.

Ebben a szemantikai csoportba tartozik a szamjen. (MIKOLA: SUA. 36/1995: 175) B *ηa* 'Himmel, Gott' szó is.

A fenti szócsoportok arról tanúskodnak, hogy az uráli nyelvekben — a magyar és a mordvin kivételével — az 'ég' és az 'isten' fogalmát ugyanaz a szó fejezi ki. A szajáni szamojéd nyelvekből (koib., mot., tajgi) nincsenek megbízható adataink. Valamennyi szó ősi időből való (uráli, finnugor, finn-volgai, obi-ugor kori). A megnevezésben az a szemlélet rejlik, hogy a világmindenség teremtője és ura az égben lakozik. Ez a szemléletmód avagy hitbeli felfogás közös a primitív (pogány) és a tételes — isteni kinyilatkoztatású — vallásokban (zsidó vallás, kereszténység, iszlám).

Az 'ég' és az 'isten' fogalomnak az összekapcsolása és azonosítása, következésképpen ugyanazzal a szóval való kifejezése más nyelvekben, illetőleg nyelvcsaládokban is előfordul. Így van pl. a török nyelvekben is: ótör. csag. ujj. *tänri*, turkmén *tanry* 'Himmel, Gott', oszm. *tanry* 'Gott' (I. RÄSÄNEN, EtWbTürkSpr. 474).

A mord. E *paz*, *pas*, M *pavas* 'Gott' korai ősrja jövevényszó: vö. ieur. **bhāgos*: óind *bhāgaḥ* 'Herr, Zuteiler', av. *baga-*, *baḡa-*, óperzsa *baga-* 'Gott, Herr' (JOKI: MSFOu. 1973: 301; KATZ, in: Freundliche Grüße zur Halbzeit. Festschrift für Johannes Bechert. Bremen, 1981. 27; RÉDEI, IdgUrSprachkont. 1986. 55). *Isten* szavunk etimológiáját alább fogom tárgyalni.

2. Az 'ég' és az 'istenség' összekapcsolása, illetőleg egymásra vonatkoztatása — annak ellenére, hogy a két fogalmat külön szó fejezi ki — a magyarban is megvan. *Ég* 'Himmel, Himmelreich' szavunknak átvitt értelemben 'Isten; Gott' jelentése is van: *a jó ég tudja, adja az ég, hála az égnek* (ÉrtSz.). Különös figyelmet érdemel a többes számi alak használata: *az egekre kérlek, szent egek!* (egyes számban is: *szent ég!*) (ÉrtSz.); ('mennyország' értelemben:) *Egek ékessége* (Szűz Máriáról szóló róm. katolikus ének kezdete).

Ménny szavunk elsősorban vallási 'mennyország; Himmelreich' értelemben használatos, de a költői nyelvben konkrét 'ég; Himmel' jelentése is van (ÉrtSz.). Vallási értelemben ez is gyakran többes számban használatos. Pl.: *a mennyeknek országa; Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy;* (a hiszekegy régebbi változatában:) *Fölméne a mennyekbe.*

'Ég' jelentésű szavak természetesen más európai nyelvekben is használatosak 'Isten' értelemben. Pl. ném. *der Himmel bewahre mich davor; gebe es der Himmel; um Himmels willen;* ang. *heaven knows; for heaven's sake; good heavens.*

A 'mennyország' értelmű *egek, mennyek* és az 'Isten' értelmű *egek* többes számi alakok kétségtelenül az egyházi irodalmi latin nyelv hatására keletkeztek és terjedtek el. Lássunk néhány közkeletű példát: *Pater noster, qui es in coelis* 'Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy'; *descendit de coelis* 'leszállott a mennyekből' (a niceai és konstantinápolyi zsinat hitvallása); (Sanctus:) *Pleni sunt coeli* [többes szám] *et terra gloria tua. Hosanna in excelsis* [többes szám] 'Tele van az ég és föld a te dicsőségeddel. Hozsanna a magasságban.' Érdekes a lat. *aqua* 'víz' többes számban való használata az egyes szám helyett: '*et spiritus Dei ferebatur super aquas*' / 'és Isten lelke lebegett a vizek fölött' (Vulgata: Gen. 1/2 / Teremtés könyve 1/2.).

A többes szám alkalmazása az egyes szám helyett a latin (és görög) egyházi nyelvben héber (és arámi) hatásra honosodott meg. Pl.: héber *elohim* 'Gott': többes számi alak, mellette az ige egyes számban van, ha Izrael Istenéről van szó; valódi többes szám, ha idegen isteneket értenek rajta. Az egyes számi *eloha* Izrael Istenére vonatkozik. Az akkádban is előfordul a tbsz. *ilani* (az egysz. *ilu* mellett) egy istenre vonatkoztatva; — *schamajim* 'Himmel': látszólag kettős szám, valójában többes szám. A biblia utáni időben 'Isten' jelentést is kapott. — *chajjim* 'Leben' (plurale tantum): az egysz. *chaj* jelentése 'lebendig, Lebewesen' — *majim* 'Wasser' (plurale tantum). Az idézett adatokban a többes szám 'nagyságot, méltóságot, fenséget' fejez ki.¹

3. A m. *isten* 'Gott' a TESz. szerint talán származékszó: „az *ős* főnév eredetibb *is* alakváltozatából keletkezett *-t* és *-n* képzővel.” Eredeti jelentése 'atyácska' lehetett (l. még EWUng.). Ez a korábbi szakirodalomban is fel-felbukkanó eredeztetés aligha fogadható el. A bonyolult alaktani magyarázaton kívül nehézséget jelent az is, hogy az *isten* *ü-s* és *ö-s* változatai nem mutathatók ki. Jelentéstanilag védhető volna ez a magyarázat, hiszen „más nyelvekben is jelöli 'atya' jelentésű szó az istent, illetőleg az isteneket; vö. pl. gör. *πατηρ* 'atya', ... lat. *pater* 'atya' (gyakran istenek megnevezéseként is...” (TESz.). HARMATTA (in: KOVÁCS—VESZPRÉMY szerk., Honfoglalás és nyelvészet. Bp., 1997. 73) a jelentéstani viszonyról a következőket írja: a lat. *pater* szó használatára való hivatkozás „egyszerű tévedésen alapszik: összetéveszti a megszólítást az 'isten' megjelöléssel. Az archaikus latinban minden férfi istenségnek kijárt a *pater* 'atya' megszólítás, de az 'isten' jelentésű szó *deus* volt”. Ez az akribiára valló ellenvetés nyilvánvalóan csak az archaikus latin esetében helytálló, a keresztény terminológiában a lat. *pater* (~ m. *atya*, ném. *Vater* stb.) 'isten' megjelölésként általános. Pl. „quanto magis Pater vester qui in caelis est dabit bona petentibus se” ('akkor mennyivel inkább ad jót mennyei Atyátok azoknak, akik kérik': Vulgata: Mt 7/17); „sed qui facit voluntatem Patris mei qui in caelis est” ('csak az, aki teljesíti mennyei Atyám akarátát': uo. 7/21). Az persze valószínű, hogy a megszólításból jöhetett létre a *Deus/Isten* szinonimájaként a *Pater/Atya* megnevezés. Vö. még vog. *É mā numi-pālt numi-tārem āšəw χūl'itālas* 'Gott, unser Vater erschien über der Erde' (MUNKÁCSI—KÁLMÁN, WogWb. 346). — A szemantikai párhuzamok ugyan támogatnák az *ős* (< *is*) : *isten* egybevetést, de a fent előadott hangtani és alaktani nehézségek miatt el kell háritanunk ezt az egyeztetést.

RÓNA-TAS ANDRÁS „A honfoglaló magyar nép” (Bp., 1996.) című könyvében (129, 159) arról olvashatunk, hogy az anatóliai hettiták a hattiktól vették át a napisten tiszteletét és nevét: *hatti Eštan* → *hettita Ištanu/Aštanu*. Meg nem támogatott, ad hoc ötletként felveti, hogy ez a szó kaukázusi és kazár közvetítéssel kerülhetett át a magyar nyelvbe. A *hatti-hettita* szóra vonatkozóan l. még T. V. GAMKRELIDZE—V. V. IVANOV,

¹ A sémi adatokért és azok értelmezéséért GÜNTER STEMBERGER kollégának (Bécsi Egyetem, Institut für Judaistik) tartozom hálával.

Indoeuropeiskij jazyk i indoeuropejcy. Tbiliszi, 1984. 1—2. 684, 897. MAKKAY JÁNOS (Két öreg múzeumbarátom. Appendix: a magyar nyelv *isten* szaváról. Bp., 1998. 30—47) VOLKERT HAAS-ra való hivatkozással (Geschichte der hethitischen Religion. Leiden—New York—Köln, 1994. 420—32) arra hívja fel a figyelmet, hogy a hettita szó jelentése 'napistennő' (tehát nem férfi isten!) volt, s ez szemantikailag akadálya az egyeztetésnek. MAKKAY-nak komoly kronológiai érve is van RÓNA-TAS etimológiai felvetésével szemben: a hettita birodalom Kr. e. 1200 körül bomlott fel, a feltett kaukázusi → kazár → ősmagyar kapcsolatok Kr. u. 600 utáni időre tehetők. A két időpontot elválasztó 1800 esztendő ellene mond bármiféle népi-nyelvi kapcsolatnak (i. m. 46).²

A további vizsgálatok szempontjából komoly megfontolás tárgyává kell tennünk a következő körülményeket: 1. Az uráli nyelvek 'isten' jelentésű szavai valamely 'ég' jelentésű szóval azonos eredetűek; 2. *Isten* szavunkat egy uráli 'ég' szóra nem tudjuk visszavezetni. 3. Az uráli nyelvek vallomásai alapján feltehető, hogy egykor a magyarban is azonos lehetett az 'ég' és az 'isten' jelentésű szó. 4. A m. *isten* a fent bemutatott uráli szócsoporthoz egyikével sem hozható etimológiai kapcsolatba.

Mindezen körülmények figyelembevételével talán megkockáztatható az a feltevés, hogy a korai ősmagyarban az *ég* és/vagy a *menny* szavunknak 'isten' jelentése is lehetett. Lehet, hogy a két szó szinonimaként szerepelt egymás mellett, de nincs kizárva, hogy főleg a *menny* fordult elő 'isten' értelemben, hiszen ennek van a mai nyelvben is elsősorban vallási 'mennysország; Himmelreich' jelentése. Persze az is lehetséges, hogy a korábbi 'ég, isten; Himmel, Gott' jelentésű szó kiveszett nyelvünkéből.

Isten szavunk hangalaki struktúrája miatt nem tartozhat ősi tőszavaink közé (a származékszóként való eredeztetés nehézségeiről fentebb már szóltunk). A magyar nyelv szóvégműtató szótára (1969.) szerint az *st*, *szt* mássalhangzókapcsolatot tartalmazó szavaink száma viszonylag csekély. Egy részük nagyon régi származékszó, pl. *est(e)*, *fest*, *füst*, *lusta*, *lustos*, *most(an)*, *rest*, *vastag*, *üst*, *ezüst*, *nyest*, *nyuszt*, *nőstény*, *rost* stb. Másik részük későbbi származékszavakból (*olvaszt*, *készítet*, *rekeszt*, *támaszt*, *választ* stb.) és jövevényszavakból (*ostor*, *lista*, *posta*, *rosta*, *gesztus*, *pászta*, *paraszt*, *tiszta*, *puszta* stb.) áll.

4. Az *isten* egyike azon szavainknak, amelynek árja—iráni eredete nagyon korán felmerült.

J. E. FISCHER volt az első, aki a m. *isten* szót „De origine Ungrorum” (1756.) és „Sibirische Geschichte” (1768.) című műveiben iráni szavakkal egybevetette: „Persae incolae Deum nominant: *Yezd*; *Jisdan* 'der Name der guten Gottheit' (l. ÁKE. 2—3). BEREGSZÁSZI NAGY PÁL (Parallelon inter linguam Persicam atque Hungaricam. Erlangen, 1794.) ezt az etimológiát megismétli: újperzsa *jezdan*, *izdan* 'Gott'.”

MUNKÁCSI (ÁKE. 378) *isten* szavunknak ezt az iráni egyeztetését szintén elfogadja: < pehl. *yaztān*, *yazdān*, újper. *yezdan* 'Gott', av. *yazata-* 'verehrungswürdig', szkr. *yazatā-* 'ehrwürdig, verehrungswert; (plur. masc.) die Anbetungswürdigen; Götter'.

H. KATZ „Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwörtern in den uralischen Sprachen” (München, 1985.) című kéziratban a következőket olvashatjuk: „Die folgende Etymologie des ung. Wortes für 'Gott' in Ansätzen schon bei J. E. Fischer (s. ÁKE 2ff., sowie 378 f.): A **jažatáh* (>ai. [RV-] *yajatā-* 'anbetungs

² MAKKAY JÁNOS kiváló régész, aki nyelvészeti kérdések iránt is érdeklődik. A nyelvészetbe való beavatkozása nem mindig válik javára, jöllehet — mint a fenti megnyilatkozása mutatja — olykor nyelvészeti véleményt is tud helyesbíteni. Ugyanakkor érthetetlen számomra a nyelvtudomány, kiváltképp a finnugrisztika elleni vagdalkozása, a „barikád” túlsó oldaláról való lövöldözése.

würdig', Pl. m. 'Götter', gav. *yazata-* 'anbetungswürdig' (1x), jav. 'Gott') → U **jāčtā-* (Voc1Silpal.) **jāčtā* > ung. der. (aff., Bartha 108) *isten*" (224).

MUNKÁCSI nem ad elfogadható hangtani magyarázatot. A m. *isten*-t a pehl. *yaztān*, *yazdān*, újper. *yezdān* alakokból semmiképp sem lehet hangtanilag megmagyarázni. A KATZ által rekonstruált uráli **jāčtā-*, illetőleg **jāčtā-* uralisztikai szempontból megalapozatlan: redukált *ā* az első szótagban és hangsúlyos *á* vagy *à* az első szótagnál hátrább nem illik uráli-finnugor hangtörténeti ismereteinkhez. Az *isten* *iste*-elemének a KATZ által feltett alakból való származtatása tehát felette problematikus.

Annak ellenére, hogy az eddigi megfejtési kísérletek kudarcot vallottak, *isten* szavunk irániból való átvételét mégis valószínűnek tartjuk. Lássuk előbb az etimológia szempontjából releváns indoiráni adatokat: óind *yājati*, *-te* 'verehrt, huldigt, opfert, weiht', PartPerfPass. *ištā-* (RV, usw.); *ijyā-* f. 'Opfer', *ištāni-* 'verehrungswürdig' *išti-* f. 'Opfer'; óind *yajatah* 'verehrungswürdig, anbetungswürdig', av. *yazata-* 'anbetungswürdig, Gott', középper. *yazd*, újper. *izaδ* 'Gott', oszét digor *izæd*, iron *zæd* 'Genius, himmlischer Geist' (MAYRHOFER, KEWA. 3: 3—4); av. *yaz-*, *yad-* 'venerari, sacrare', *yaza-*, *yada-*, *išta-*, *yašta-* '(eine Gottheit) verehren, feiern, ihr huldigen, ihr zu Ehren Gebete und gottesdienstliche Handlungen verrichten' (BARTHOLOMAE 1274 kk.), l. még *yaštā*, *ištā*, *ištō*, *yaštō* (uo. 1276).

A magyar szót a szóközépi *zd*-t, *zt*-t tartalmazó alakokból nem lehet megmagyarázni, az *isten*-hez csupán az *št*-s alakok illenek. Kérésre MANFRED MAYRHOFER (Bécsi Egyetem, Institut für Indogermanistik) az iráni adatok hangtani-alaktani vonatkozásairól a következőket írta: „Wenn an der offenbar schon im 18. Jahrhundert geäußerten (s. Joki, Uralier und Indogermanen S. 10) Zusammenstellung von ungar. *isten* mit dem Plural (mittelpers.) *yazdān* 'Götter' (:Sing: *yazd*) vor allem iran. *-zd-* Schwierigkeiten bereitet, so ließe sich mit aller gebotenen Vorsicht darauf hinweisen, daß im Passiv-Partizip von *yaz-* 'verehere, anbeten' lautgesetzlich *išt-* entsteht: vgl. *išta-* 'verehrt, der verehert wird', im Avestischen mehrmals belegt (Bartholomae, Altiran. Wörterbuch S 1275f.). Eine mitteliranische Fortsetzung des Gen. Plur., der zum allgemeinen Plural geworden ist, altiran. **ištānām*, wäre als **ištān* 'die Vereherten' vorstellbar. Die Schwierigkeit, daß das Wort für 'Gott' aus einem Plural entlehnt sein müßte, teilt diese Auffassung mit der Zusammenstellung Beregszászis von *isten* und *yazdān*" (±1990, l. még MAYRHOFER, EWAia. 2: 392—4).³

Az átadó nyelvi alak középíráni **ištān* < **ištān* (< óiráni **ištānām*) lehetett. Ez a PartPerfPass. többes genitivusi esete, mely általános többes alakká fejlődött. A m. *isten* a középíráni rekonstrukciónak szabályosan felel meg. MAYRHOFER óvatosságra int azzal a megjegyzésével, hogy az *isten* 'Gott' esetében átadó nyelvi alakul egy 'Götter' jelentésű többes alak szolgált volna. Én ebben a körülményben nem látok áthidalhatatlan nehézséget. Fentebb láthattuk, hogy többes számú alakok a sémi nyelvekben — majd egyházi hatásra a latinban és több európai nyelvben, így a magyarban is — egyes számúvá értékelődhetnek át. Talán hasonló folyamat zajlott le *isten* szavunk esetében az ősmagyarban is: a középíráni **ištān* (> *ištān*) alaknak 'nagyság, méltóság, fenség' jelentésárnyalatot tulajdonítottak, és egyes számú 'Gott' értelemben vették át. A m. *isten* iráni előzményének eredeti 'tisztelt(ek), tiszteletreméltó(ak)' jelentéséhez jó szemantikai párhuzamul kínálkozik a ném. *Gott* 'isten' kikövetkeztethető jelentése: 'das angerufene Wesen; a hívott/megszólított lény'. Vö. ieur. **ghu-* > óind *hū* 'Götter anrufen' : germ. **guda-* < **ghu-tó-m* (a *-to* participiumképző) (KLUGE—MITZKA¹⁹). Vajon az ősi 'isten' jelentésű szónak a kö-

³ Az iráni adatok értelmezésében nyújtott szíves közreműködéséért MANFRED MAYRHOFER professzor úrnak ezúton mondok köszönetet.

zépíráni *ištān* > m. *isten* 'tisztelt, tiszteletreméltó' szó által való kiszorítása összefügghet-e az ősmagyarok tabuisztikus szokásaival, amely esetleg dél és kelet felől is (perzsa, zsidó vallás) kaphatott impulzusokat (vö. *Uradnak Istenednek a nevét ne vedd hiába*).

A többes szám → egyes szám átértékelődéshez jó párhuzamul kínálkoznak az európai nyelvek magázó—önöző formái: (pluralis maiestatis): finn *te* 'ön, maga' < 'ti', fr. *vous*, ang. *you*, or. *вы*, ném. *Sie* 'ön, maga' < 'ők' (korábban: *Ihr* 'ön, maga' < 'ti'). Ide vonhatók még a szerénységi kifejezések is (pluralis modestiae): *fenntebb már szóltunk erről* (ki? ti. én). Többes számú szavaknak 'nagyság, méltóság, fenség' jelentésárnyalaton keresztül egyes számúvá válásához hasonló jelenség az, amikor gyűjtőnév fokozó, megtisztelő értelemben egyedi névvé fejlődik. Ilyen funkciót öltött pl. magára a *-ság/-ség* gyűjtőnévképző (*katonaság* 'Militär, Soldatenvolk', *népség* 'Gesindel, Pack, Volk') több szóban: *asszonyság* 'Weib, Weibsbild' ← 'Frau' ('domina' ← 'dominatio'); *feleség* 'Frau, Gattin, Ehefrau'; *uraság* 'Herrschaft, Gutsherr' (eredetileg: 'dominatio, dominatus, dominium'); *rokonság* 'Verwandtschaft' → R 'der/die Verwandte'; *nemzetség* 'Geschlecht, Stamm' → R 'der/die Verwandte'. Vö. ném. *Bursche* 'fiatalember, legény' ← 'Gesellschaft von Studenten, Handwerkern, Soldaten'; *Frauenzimmer* 'nőszemély, fehérnép' ← 'Gesamtheit der Frauen im Gemach'; *Kamerad* '(baj)társ, pajtás' ← 'Stubbengenossenschaft, Gesellschaft' (vö.: ZSIRAI: MNy. 1926: 173—88; HORPÁCSI: MNy. 1953: 47—8; KLUGE—MITZKA, DtEtWb.¹⁹).

Persze az is elképzelhető — bár kevésbé valószínű —, hogy az iráni többes alak a magyarban a 'nagyság...' jelentésárnyalat nélkül vált egyes számi jelentésűvé. Erre számos példa idézhető a finnugor nyelvekből. Például: zürjén: nomplur. → nomsing.: *babki* 'Knöchelchen (zum Spielen)' < or. *бабки* 'ua.'; *kartj* 'Karte' < or. *карты* 'ua.'; genplur. → nomsing.: *jaged* 'Beere, Frucht' < *ягод* (nom. *ягода*) *minut* 'Minute' < or. *минут* (nom. *минута*) (KALIMA: MSFOu. 1910: 32); votják: nomplur. → nomsing.: *bratja* 'Bruder' < or. *братья* 'ua.'; *kol'osa* 'Rad' < or. *колёса* 'ua.'; genplur. → nomsing. *aglican* 'angol ember' < or. *англичан* (nom. *англичанин*) (CSÚCS: NyK. 1970: 324, 1972: 40).⁴

RÉDEI KÁROLY

⁴ Jelen írásom az 1996-ban megjelent „Über die Herkunft des ungarischen Wortes *isten* 'Gott'” című dolgozatom (Linguistica Uralica 32: 283—8) némileg átdolgozott és bővített változata. HARMATTA JÁNOS „Iráni nyelvek hatása az ősmagyar nyelvre” (in: KOVÁCS—VESZPRÉMY szerk., Honfoglalás és nyelvészet. Bp., 1997. 71—83) című cikkében — amely az enyémnél egy évvel később jelent meg — szintén foglalkozik *isten* szavunk iráni eredeztetésével. Ő a magyar szót az iráni **yaštān* ~ **yaštēn* (< középperzsa *yazdān* < óiráni **yazata*) alakból vezeti le. HARMATTA etimológiája magyar szempontból jó néhány kérdést nyitva hagy: 1. nem szól az iráni *ya-* > m. *i-* megfelelésről, jóllehet ez könnyen megtámogatható: vö. m. *iromba* < szlk. R. *jaręba*, 1219/1550: *Iroslou* szn. < szláv *Jaroslavъ* stb. (TESz. *iromba* alatt); fenti magyarázatomban értelmében (középíráni **ištān* > *isten*) erre a hangmegfeleltetésre nincs is szükség; 2. a szóbelseji iráni (általában idegen nyelvi) **s* > m. *s* megfelelés szokatlan (a magyarban *sz* volna várható); 3. nem szól az iráni többes számi alak és a m. *isten* egymáshoz való viszonyáról.